

В статье анализируется роль невербальных средств общения в процессе восприятия и понимания устной речи, в частности темпа речи, интонации, выразительности, зрительной опоры, мимики и жестикуляции, пантомимики; выясняется их влияние на понимание устных сообщений.

Ключевые слова: невербальные средства общения, восприятия и понимания устной речи, темп речи, интонация, выразительность, мимика, жесты.

The role of nonverbal means of communication in the process of perception and understanding of oral speech is analyzed in the article, in particular the pace of speech, intonation, expressiveness, visual support, facial expressions and gestures, pantomime; the influence of nonverbal means of communication on the understanding of oral communication is ascertained.

Key words: nonverbal means of communication, perception and understanding of oral speech, pace of speech, intonation, expressiveness, facial expressions, gestures.

УДК 811.161

Шевчук С.В.

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

Стаття присвячена сучасним українським дослідженням магичної функції мови, віддзеркаленої в народних замовляннях. Цей жанр репрезентує континуум міфу і ритуалу, синкретизм вербальних і невербальних магичних практик.

Ключові слова: мова фольклору, українські замовляння, магична функція мови.

Здобуття Україною незалежності, розбудова суверенної української держави привертає увагу не тільки фахових науковців, а й широких кіл громадськості до проблем генези українського народу, мови, культури, витоків історії та духовності. Серед багатих джерел етноспецифічної інформації – фольклор у цілому й мова народної творчості зокрема. Кожен фольклорний жанр і навіть кожен окремих твір репрезентує власний сегмент мовної картини світу, вербалізує ті або інші концепти матеріальної або духовної культури. Фольклорна мова, сформувавшись упродовж багатьох століть, утілює тривалу еволюцію народної ментальності, розвиток поглядів на людину, суспільство, природу, міжособистісні й соціальні взаємини.

До найархаїчніших фольклорних жанрів належать не тільки чарівні казки, героїчні колядки, загадки, а й замовляння. Ці тексти віддзеркалюють

власний варіант космології, синтезують дохристиянські і християнські вірування (специфіку такої взаємодії вір детально досліджували І.І. Огієнко і Б.О. Рибаків), утілюють народні уявлення про можливість потужного впливу людини за допомогою слова на людське здоров'я, соціальне життя, тварин і рослини, космос у цілому. Замовляльні тексти своєю прагматикою покликані відновлювати гармонію всесвіту, рівновагу людини як мікрокосму з усесвітом як макрокосмом – за концепцією Г.С. Сковороди. Усім сказаним визначена **актуальність** дослідження українського фольклору та його мови, зокрема на матеріалі народних замовлянь.

Мета статті – вивчення особливостей вербалізації етноспецифічних концептів у мові українських народних замовлянь.

Історія вивчення питання. В українському мовознавстві різноманітні аспекти мови замовлянь уже виступали предметом досліджень, зокрема дисертаційних. Так, В.В. Берковець досліджує ритміку та риму українських замовлянь [1; 2; 3], А.В. Ковалевська – сугестивну функцію замовлянь, О.А. Остроушко – їхню семантико-синтаксичну структуру, О.А. Соляр – питання походження і поетики українських замовляльних текстів, А.І. Темченко – вербально-акціональні універсалії, символіку та семантику лікувальних замовлянь, однак комплексне дослідження мови українських народних замовлянь уперше здійснила С.А. Шуляк [4], спираючись на широку теоретико-методологічну базу й залучаючи різноаспектні екстралінгвістичні свідчення.

Об'єкт дослідження – сучасний стан інтерпретації мови українських народних замовлянь в українській лінгвістиці.

Предмет статті – специфіка концептуалізації світогляду й вербалізації мовної картини світу в мові українських народних замовлянь.

Матеріал статті – наукові тексти сучасних дослідників українських замовлянь.

Основний зміст статті. Лінгвокогнітивістика й теорія мовних картин світу репрезентовані в українському мовознавстві публікаціями Л.П. Гнатюк, І.О. Голубовської, С.С. Єрмоленка, Т.В. Радзівської, О.С. Снитко, Л.І. Шевченко та ін., тоді як мову українського фольклору досліджують С. Я. Єрмоленко, В.В. Жайворонок, В.І. Кононенко та ін.

На часі продовження перерваної в попередні десятиліття традиції дослідження українських замовлянь. У згаданій монографії С.А. Шуляк, що репрезентує водночас етнолінгвістику і лінгвофольклористику, становлять значний інтерес передусім теоретичні розроблення в галузі визначення магії та сакральних текстів, оскільки від розв'язання цих загальнотеоретичних проблем, що виходять далеко за межі лінгвістичної науки, залежить сучасна міждисциплінарна інтерпретація проблеми магічної функції мови – однієї з найбільш архаїчних і значущих. Праця вдало синтезує концепції магічного тексту, висловлені окремими дослідниками, що працювали в різних галузях гуманітаристики. У праці дістали подальший розвиток концепція єдності внутрішньомовних, зовнішньомовних та позамовних чинників розвитку мови С.В. Семчинського, ідея вербалізації мовної картини світу на всіх рівнях

мови І.О. Голубовської, теза про синтез у мові універсальних та ідіоетнічних явищ С.М. Лучканина, гіпотеза першорядної ролі магічно-впливової функції на архаїчних етапах мовотворення М.Я.Марра, Б.Ф. Поршнева.

Не менш важливий детальний розгляд історії вивчення замовлянь в україністиці – С.А. Шуляк досліджує концепції нині призабутого фольклориста початку ХХ ст. М.О. Дикарева (продовжувача етнолінгвістичної традиції О.О. Потебні), харківського етнографа 1-ї пол. ХХ ст. Є.Г. Кагарова, етнологів В.П. Петрова, а також наших сучасників – М.О. Новикової, С.К. Росовецького, Н.В. Слухай та ін. Завдяки названим дослідникам, а також розгляданій монографії нині українська традиція дослідження магічної мови не поступається білоруській, польській та російській, що слід особливо вітати як один із удалих прикладів виходу сучасної україністики на загальноєвропейський рівень як за глибиною досліджень, так і за мірою потрапляння їх результатів до світового інформаційного простору. Сучасні видання українських замовлянь слушно розглянуті як показник відродження національної свідомості.

Етноспецифіка текстів українських народних замовлянь вивчена С.А. Шуляк на широкому порівняльному тлі – залучено традиції не тільки інших слов'янських народів (передусім білорусів, росіян та поляків), а й такі архаїчні замовляльні тексти, як давньоіндійські, включені до «Атхарваведи».

С.А. Шуляк інтерпретує обсяг поняття «тексти замовлянь» доволі широко, включаючи до цієї групи і сакральні формули заклинання природи в календарно-обрядових текстах, і звертання до соціальних груп у суспільно-історичних піснях. Вивчення взаємодії замовляння з іншими жанрами фольклору дозволяє визначити закономірності формування та функціонування архаїчних сакральних текстів як таких. Доведено, що замовляння є не тільки спеціальним жанром фольклорних текстів, а й – із тими самими мовними особливостями – частиною фольклорних текстів інших жанрів – як експліцитно впливових (колискові пісні, заключні формули баладних текстів), так і тих, сугестивна функція яких виявлена менш експліцитно (чарівні казки). Не менш важливо, що сугестивна функція замовлянь продовжує свою реалізацію в сучасних текстах різних типів відповідно до принципу реміфологізації сучасного світобачення в різних сферах – політичній, рекламній та ін.

Дослідниця показує, що, гармонізуючи священну мову, людина прагнула посприяти таким чином і гармонізації себе та своїх близьких в аспекті фізичного і психічного здоров'я. Міфологізовані елементи природи виступали зразками для організації життя людини і родини, що описувала магічно гармонізована за допомогою ритміки та інших засобів мова. Один із найважливіших результатів дослідження С.А. Шуляк – моделювання цілісної системи мовних засобів сакралізації й підсилення впливової дії українських замовлянь, визначення місця вербального компонента замовляння в синкретичному обрядовому континуумі, включаючи паралінгвістичні, акціональні та прагматичні аспекти. Показано, що мова замовлянь віддзеркалює накопичений протягом багатьох століть народний досвід у

галузі психології, медицини та інших сфер людської діяльності, і не в останню чергу космологічні уявлення стародавніх українців.

До розглядової монографії ввійшов словник концептів замовлянь із численними прикладами їх вербалізації, зокрема, авторська реконструкція космології замовлянь із трьома рівнями світобудови – верхній (небесний), середній (земний) та нижній (підземно-водний) світи. Вивчено втілення в текстах замовлянь принципу психологічного паралелізму – ізоморфності станів природи і психологічних переживань людини. Інтерпретовані різнотипні сталі конструкції (формули) замовлянь – зачини і закріпки, звертання, замикання та ін. Структуруючи світобачення авторів і виконавців текстів замовлянь, дослідниця використовує прийом ідентифікації вербалізаторів концептуальних опозицій, який дозволяє описати концептуальну й мовну картини світу на основі бінарних опозицій.

Відзначимо, що в текстах українських народних замовлянь вербалізований потужний пласт християнської культури, наприклад: *Не сама я буду викачувати – Божими словами вимовляти, / Не сама я буду – з Ісусом Христом, / З янгелом-хранителем, / З усіма святими спасителями. / Буде дванадцять ангелів шептати, / Будуть херувими співати* [Вербальна магія українців 1998, с. 41].

Книга С.А. Шуляк може становити значний науковий інтерес не тільки для лінгвістів, а й для літературознавців, фольклористів, етнологів, філософів в Україні та за її межами.

Окрім згадуваної монографії, С.А. Шуляк здійснила ще понад 90 публікацій, присвячених вивченню різних аспектів текстів замовлянь, не тільки в Україні, а й у низці інших країн, зокрема Франції, США, Бельгії, Греції, Болгарії, Білорусі та ін. (див., наприклад:).

Слід підкреслити, що мова замовлянь, поряд із мовою весілля, репрезентує винятково архаїчний міфо-ритуальний континуум – синкретичну єдність виголошеного слова і здійснюваного обряду. У такій цілісності сакральна річ відіграє не менш важливу роль, ніж сакральне слово.

Тексти замовлянь утілюють сугестивну (за іншою термінологією – впливову) функцію мови, що відігравала вирішальну роль в архаїчних культурах, де концептуальна опозиція САКРАЛЬНЕ – ПРОФАННЕ була однією з панівних. З сучасного погляду магічні дії, зокрема й замовляння, використовують надприродний вплив на події, однак давня людина, позбавлена дихотомії природного і надприродного, магічного і раціонального, сприймала такий вплив як цілком природний – тільки доступний лише окремим представникам суспільства.

Дослідження архаїчних фольклорних текстів дозволяє реконструювати фрагменти концептуальної й мовної картин світу давніх українців в епоху формування й первісного функціонування таких витворів народного світогляду. Тоді мову в усіх її аспектах сприймали як універсальний засіб ритуального впливу на дійсність, а також як засіб її впорядкування [8, С. 5-29].

Перспективи дослідження визначені масштабністю теми й супровідних проблем етнолінгвістики та лінгвофольклористики. Брак словника мови українського фольклору й окремих його жанрів дається взнаки при будь-яких лінгвофольклористичних дослідженнях, і це дозволяє сподіватися на появу подібних лексикографічних публікацій. Цілісна реконструкція позамовного (невербально-обрядового) контексту виголошення замовлянь різних типів – іще одне завдання дослідження сугестивних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берковець В.В. Монотон як тип ритмічної структури українських народних замовлянь лікувального характеру та його сугестивний вплив / В.В. Берковець // Мова та історія. – К., 1996. – Вип. 18. – С. 3–4.
2. Берковець В.В. Особливості та функції граматичних рим в українських народних замовляннях крові / В.В. Берковець // Науковий вісник Чернівецького університету: Романо-слов'янський дискурс. – 2013. – Вип. 645. – С. 207-209.
3. Берковець В.В. Ритмотвірні властивості синтагматичного членування в українських народних лікувальних замовляннях / В.В. Берковець // Українське мовознавство : міжвідомчий науковий збірник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; редкол.: А.К. Мойсієнко, Й.Ф. Андерш, І.М. Арібжанова [та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 44/1. – С. 33-39.
4. Ковалевська А.В. Структура сугестивності замовлянь і рекламних текстів: аналіз та синтез / А.В. Ковалевська // Прикладна лінгвістика 2006: проблеми і рішення: Тези науково-методичної конференції молодих науковців. – Миколаїв : НУК, 2006. – С. 48–50.
5. Остроушко О.А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Оксана Андріївна Остроушко; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 24 с.
6. Соляр О.А. Українські народні замовляння: питання походження і поетики : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / О.А. Соляр ; Львівський національний університет імені І. Франка. – Л., 2005. – 16 с.
7. Темченко А.І. Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалії, символіка та семантика: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / А.І. Темченко ; НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. – К., 2003. – 17 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/152395>
8. Топоров В.Н. Санскрит и его уроки / В.Н. Топоров // Древняя Индия: язык, культура, текст [редколл. Г.М. Бонгард-Левин и др.]. – М. : Наука, 1985. – С. 5–29.
9. Шуляк С.А. Магічна мова українських народних замовлянь : моногр. / С.А. Шуляк. – Умань: Вид. Соцінський М. М., 2017. – 458 с.
10. Шуляк С.А. Образи небесних об'єктів в українських народних замовляннях / С.А. Шуляк // *Celestial Symbols in Indo-European Mythologies (Slavic and Celtic Traditions)*. Redacteur en chef de la publication: Jeton Kelmendi. – Bruxelles: Esprit d'Aigles, 2012. – Pp. 170 – 171.
11. Шуляк С.А. Питання дослідження ключових слів у мові українського фольклору / С.А. Шуляк // *Украински и балкански междудисциплинарни изследвания: Сборник статии*. – София: Издателска куца Богиана, 2013. – С. 138 – 143.

12. Шуляк С.А. Семантика звертань у текстах українських замовлянь / С.А. Шуляк // *Etudes ukrainiennes de philologie*. – Paris: Institute Culturel de Solenzara, 2012. – Pp. 216–221.

ДЖЕРЕЛА

1. Вербальна магія українців / О. Павлов, Т. Полковенко, В. Фісун. – К.: Вид-во «Бібліотека українця», 1998. – 96 с.

The article is devoted to recent Ukrainian researches dedicated to the magic function of language, reflected in folk incantations. This genre represents the continuum of myth and rite, syncretism of verbal and non-verbal magic practices.

Key words: language of folklore, Ukrainian incantations (charms), magic function of language.

УДК 81'255

Шеховцова Н.А.

ФЕМІНІТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

У статті зроблено структурно-семантичний аналіз фемінітивів та подана спроба вивчення особливостей їх вживання. Авторка зосередила увагу на використанні фемінітивів в українських засобах масової інформації. Для ілюстрування дібрані яскраві приклади.

Ключові слова: фемінітив, словотвір, гендерна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, структурно-семантичний аналіз.

Першими на зміни в суспільстві реагують засоби масової інформації. Загострення питання гендерного рівноправ'я та посилення ролі жінок у соціально-політичному житті спричинили збільшення кількості фемінітивів у ЗМІ.

Актуальність дослідження зумовлена фемінізацією української мови.

Метою дослідження є структурно-семантичний аналіз фемінітивів та вивчення особливостей вживання їх у вітчизняній пресі.

Словник гендерних термінів подає таке визначення фемінітивів: це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі): льотчик — льотчиця, письменник — письменниця, професор — професорка, директор — директриса тощо. Тобто можна сказати: «Вона є